

The History of Pattani during the 22nd Century of the Buddhist Era: The Relation with Japan

Kaimook Uttayawalee

M.A.(History), Lecturer

Department of History and Art, Faculty of Humanities and Social Sciences

Prince of Songkla University

E-mail: ukaimook@bunga.pn.psu.ac.th

Abstract

Pattani during the 22nd century marked a period of taking an important role as a commercial port which was well-known to eastern and western merchants. For politics and ruling, Pattani was continually led by the Sri Wong Sar dynasty. With a thriving trade and under Pattani Governor's self-ruling, the commercial policies between Pattani and foreign traders are free. Especially, eastern merchants who traded in Pattani made Pattani one of the best known tradable lands in South East Asia. The study of the historical relation between Pattani and Japan reveals the economic and political states of Pattani affecting the expansion of the Ayutthaya kingdom which overwhelmed Pattani at the end of the 22nd century.

Keywords: history of Pattani, Pattani, relation between Pattani and Japan

สถานภาพเมืองปัตตานีในประวัติศาสตร์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22: ด้านความสัมพันธ์กับประเทศญี่ปุ่น

ไข่มุก อุทยาวลี

ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์), อาจารย์

ภาควิชาประวัติศาสตร์และศิลปะ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

E-mail: ukaimook@bunga.pn.psu.ac.th

บทคัดย่อ

พุทธศตวรรษที่ 22 เมืองปัตตานีมีบทบาทสำคัญในฐานะเมืองท่าการค้าซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปของพ่อค้าชาวตะวันออกและชาวตะวันตก ขณะที่ในด้านการเมืองการปกครองของปัตตานีมีการสืบทอดอำนาจของเจ้าเมืองจากราชวงศ์ศรีวังษา โดยสถานภาพทางการค้าที่รุ่งเรืองและอำนาจการปกครองตนเองของเจ้าเมืองปัตตานีทำให้รูปแบบการดำเนินนโยบายทางการค้าระหว่างปัตตานีกับพ่อค้าต่างชาติเป็นไปอย่างอิสระ และในบรรดาพ่อค้าชาวตะวันออกที่เข้ามาค้าขายกับเมืองปัตตานีพบว่ากลุ่มพ่อค้าชาวญี่ปุ่นมีบทบาทสำคัญทำให้เมืองปัตตานีมีชื่อเสียงด้านการค้าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งหนึ่ง การศึกษาความสัมพันธ์ในประวัติศาสตร์ระหว่างเมืองปัตตานีกับประเทศญี่ปุ่นชี้ให้เห็นบทบาททั้งด้านเศรษฐกิจ และสถานภาพทางการเมืองของเมืองปัตตานี อันจะส่งผลกระทบต่อการขยายบทบาทของอาณาจักรอยุธยาที่มีเหนือเมืองปัตตานีในปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ต่อมา

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์ปัตตานีกับญี่ปุ่น, ปัตตานี, ประวัติศาสตร์ปัตตานี

บทนำ

ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองปัตตานีกับญี่ปุ่นก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 ในอดีตรัฐจาวรีตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอิทธิพลของอาณาจักรศรีวิชัยได้มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่พุทธศาสนาเถรวาทไปสู่อาณาเขตที่กว้างขวาง ตั้งแต่อินเดียมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งบนพื้นแผ่นดินใหญ่และหมู่เกาะจนถึงกลุ่มบ้านเมืองในเอเชียตะวันตก ทั้งจีน เกาหลี ญี่ปุ่น

การเผยแพร่ศาสนาดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับการค้าขายทางไกลทั้งทางบกและทางทะเลระหว่าง 3 ภูมิภาคของเอเชียคือ เอเชียใต้ ได้แก่ ประเทศอินเดีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียตะวันออก พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางการค้า และด้านการเผยแพร่ศาสนาสะท้อนให้เห็นได้จากหลักฐานโบราณคดี อาทิ ศิลปะแบบปาละที่พบในอินเดีย ศิลปะแบบทวารวดี

ที่พบมากในชุมชนบ้านเมืองบนดินแผ่นดินใหญ่ ศิลปะแบบศรีวิชัย บริเวณชุมชนใกล้ทะเลและหมู่เกาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดจนศิลปะในสกุลช่างสมัยราชวงศ์ถังของจีนที่เกี่ยวข้องไปถึงประเทศญี่ปุ่นและเกาหลี (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546, 307-308) การศึกษาเกี่ยวกับเมืองโบราณในปัตตานีที่ยะรังพบหลักฐานศิลปวัตถุอันเป็นอิทธิพลของศาสนาพุทธมหายานคือพระพิมพ์รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ที่เมืองเก่ายะรัง พระพุทธรูปสำริด และเนินเจดีย์หลายแห่งที่บ้านประเวและบ้านวัด หลักฐานนี้แสดงถึงการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชนที่มีการติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่นบริเวณคาบสมุทรไทย และชุมชนสมัยศรีวิชัยในที่ต่าง ๆ (สว่าง เลิศฤทธิ์, 2531, 39 - 44)

ข้อมูลการศึกษาดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า อาณาจักรโบราณในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และปัตตานีอยู่ในกระแสอารยธรรมเดียวกัน ดังปรากฏอิทธิพลพุทธศาสนาพุทธมหายาน ซึ่งเป็นศาสนาที่มีมาก่อนที่ศาสนาอิสลามจะเข้ามามีบทบาทในระยะเวลาต่อมาในด้านที่มาของอิทธิพลพุทธศาสนาพุทธมหายานของญี่ปุ่นเกิดจากสาเหตุที่ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่รับวัฒนธรรมจีนมาโดยผ่านทางเกาหลีซึ่งเป็นแผ่นดินใหญ่ที่อยู่ใกล้หมู่เกาะมากที่สุด ดังจะพบว่าพุทธศตวรรษที่ 9 ญี่ปุ่นรับตัวหนังสือจากจีนมาใช้ในภาษาเขียนของตน ตัวหนังสือจีนที่ญี่ปุ่นใช้ในภาษาเขียนของญี่ปุ่นเรียกว่าภาษาคันจิ (Kanji) หลังจากนั้นญี่ปุ่นยังได้รับวัฒนธรรมของจีนด้านต่าง ๆ มาใช้ในสังคมญี่ปุ่น ชาวญี่ปุ่นถือว่าวัฒนธรรมของจีนเป็นวัฒนธรรมที่สูงกว่าญี่ปุ่น และมีความศรัทธาต่อวัฒนธรรมจีนซึ่งเป็นแบบอย่างของอารยธรรมในโลกตะวันออกโดยเฉพาะในบริเวณภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อญี่ปุ่นรับเอาศาสนาพุทธมหายานจากจีนอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 1095 โดยผ่านคณะทูตจากอาณาจักรปาเกอในคาบสมุทรเกาหลี ต่อมาเจ้าชายโชโตกุทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธมามกะ ใน พ.ศ. 1137 นับแต่นั้นมาพุทธศาสนาพุทธมหายานจึงรุ่งเรืองในญี่ปุ่น และมีบทบาทต่อการเมือง สังคม วัฒนธรรม และการศึกษาเรื่อยมา จนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 (Hanayama, 1960, 21)

ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่นช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 ปรากฏในด้านเศรษฐกิจและทางสังคมวัฒนธรรม ในด้านเศรษฐกิจปัตตานีในฐานะรัฐจารีตตามที่ปรากฏในหลักฐานเอกสารของชาวและมลายูกล่าวถึงรัฐโบราณในชื่อลังกาสู่ซึ่งมีอายุร่วมสมัยประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2547, 150-153) เมืองนี้มีความสำคัญในฐานะเครือข่ายของอาณาจักรศรีวิชัยซึ่งมีความเจริญทางเศรษฐกิจจากการค้าทางทะเล อีกทั้งเป็นศูนย์กลางการคมนาคมที่ติดต่อกับชุมชนบนคาบสมุทรมลายู การติดต่อค้าขายของเมืองนี้กับเมืองในบริเวณที่สามารถเดินทางโดยทางเรือไปมาระหว่างกันได้ อันได้แก่ เมืองท่าบริเวณฝั่งทะเลและหมู่เกาะบริเวณเอเชียอาคเนย์จนกระทั่งไปถึงเมืองท่าค้าขายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แก่ ญี่ปุ่นและเกาหลี เป็นต้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2547, 164-165)

สินค้าจากปัตตานีในยุคแรกคือ ของป่า เช่น งาช้าง นอแรด ไม้จันทน์ ไม้มะเกลือ การบูร ขณะที่สินค้านำเข้าจากพ่อค้าชาวตะวันออก ได้แก่ ภาชนะเครื่องเคลือบ ข้าว ผ้าแพร (พลาดิคุ้ม สิทธิธัญกิจ, 2547, 247)

ตำนานท้องถิ่นของเมืองปัตตานีฉบับมลายูกล่าวถึงศูนย์กลางเดิมของเมืองปัตตานีที่มีชาวสยามอาศัยอยู่คือ บริเวณเขตปาราวัน (หมู่บ้านปราวแว ตำบลยะรัง อำเภอยะรัง ในคำอธิบายศัพท์ "ยะรัง" ฉบับแปลกล่าวถึงยะรัง ที่ถูกคือคำว่า "พระวัง" หมายถึงพระราชวัง เพราะพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณและปรากฏซากของกำแพงเมือง คูเมืองปรากฏอยู่จนปัจจุบัน เมืองโบราณนี้เดิมชื่อ "กอดามะลิษย์" เมืองนี้มีกษัตริย์ปกครองและกษัตริย์องค์สุดท้ายมีพระนามว่า พระยาโกโรปา พระองค์ทรงนับถือพุทธศาสนาพุทธมหายาน ที่ตั้งของเมืองโบราณแห่งนี้อยู่ห่างจากทะเลทำให้ไม่สะดวกค้าขาย ขณะเดียวกันก็เริ่มมีชาวมลายูเดินทางมาจากเมืองที่สร้างใหม่ทางตอนใต้ของดินแดนมลายู และเกาะสุมาตรา โดยอาศัยอยู่ตามริมฝั่งทะเลของเมืองนี้ ชุมชนริมฝั่งได้ค่อยๆ เพิ่มความเจริญมีการค้าขาย ดังพบว่ามีเรือสินค้าต่าง ๆ เข้ามาเทียบท่าค้าขายบริเวณดังกล่าว ขณะที่เมืองกอดามะลิษย์ได้มีการอพยพคนออกจากเมืองอยู่เรื่อยๆ เพราะที่ตั้งของเมืองอยู่ห่างจากชุมชนค้าขาย

ด้วยเหตุนี้ต่อมาเจ้าเมืองจึงได้ย้ายเมืองใหม่มาตั้งบริเวณชุมชนที่สะดวกต่อการค้าขายคือ บริเวณชุมชนบ้านกรือเซะ พร้อมทั้งได้ตั้งพระราชวังใหม่ริมฝั่งน้ำ เพื่อสะดวกในการที่จะนำเรือเข้าออก การตั้งเมืองใหม่ครั้งนั้นให้ชื่อว่า เมืองปะตานี ต่อมาเรียกเป็น ปัตตานี และภายหลังจากการสร้างเมืองนี้แล้ว ปัตตานีได้เริ่มมีการค้าขายกับเรือสินค้าต่างชาติและกลายเป็นเมืองท่าที่ค่อยๆ ถูกพัฒนาเป็นศูนย์กลางการเดินทางที่สำคัญของบรรดาพ่อค้าทั้งชาวตะวันออกและตะวันตก (ฮิรอนฮิม ซุกกรี, 2525, 14-15)

พ่อค้าชาวตะวันออกที่เข้ามาค้าขายกับเมืองท่าเหล่านี้ได้เข้ามาติดต่อกับเมืองปัตตานีก่อนที่ชาวตะวันตกจะเข้ามาค้าขายด้วยในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (คริสต์ศตวรรษที่ 14) เอกสารชาวตะวันออก คือ จีน ญี่ปุ่น อาหรับ มักสะท้อนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างรัฐโบราณในภูมิภาคนี้มาช้านาน และในยุคราชวงศ์ศรีวิชัย ที่ปกครองเมืองปัตตานีได้รับศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะสมัยของเจ้าเมืองปัตตานีพระนามสุลต่านมูฮัมหมัดซาร์ ยุคนี้ปัตตานีรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางการค้าโดยเจ้าเมืองเมืองปัตตานีได้ส่งคณะทูตติดต่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับสุลต่านของเมืองมะละกา ขณะเดียวกันเมืองปัตตานีก็ยังเป็นแหล่งค้าขายของพ่อค้าชาวตะวันออกทั้งชาวยุโรป (จากอยุธยา) จีน ญี่ปุ่น ชาว อินเดีย และ อาหรับ (หะสัน หมัดหามาน, 2525, 16 -17)

ในด้านสังคมวัฒนธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่นในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 คือ ความเป็นรัฐที่นับถือพุทธศาสนา มหายาน ดังปรากฏให้เห็นจากลักษณะทางศิลปกรรมอันเกี่ยวกับพุทธศาสนา มหายานในท้องถิ่นและในเขตภูมิภาคที่ร่วมสมัยเดียวกัน อาทิ ศิลปะแบบปาละในอินเดีย ศิลปะแบบทวารวดีในเขตผืนแผ่นดินใหญ่ ศิลปะศรีวิชัยบริเวณฝั่งทะเลและหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับที่ปรากฏในญี่ปุ่นด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2547, 164)

การถ้ระหว่างเมืองปัตตานีกับญี่ปุ่นในระยะพุทธศตวรรษที่ 22 (คริสต์ศตวรรษที่ 17)

สถานภาพทางการค้าของเมืองปัตตานีในระยะพุทธศตวรรษที่ 22 (คริสต์ศตวรรษที่ 17) จัดเป็นยุค

ความรุ่งเรืองทางการค้า ทำเรือของปัตตานีเต็มไปด้วยเรือสินค้าของพ่อค้าชาวตะวันออกและพ่อค้าชาวตะวันตก ในบรรดาพ่อค้าชาวตะวันออก พ่อค้าญี่ปุ่นเป็นกลุ่มที่เข้ามาค้าขายและมาตั้งหลักแหล่งบริเวณเมืองท่าการค้าริมทะเล การเข้ามาค้าขายของชาวญี่ปุ่นแม้จะมีมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 แต่ก็เป็นการค้าติดต่อระหว่างพ่อค้าญี่ปุ่นกับพ่อค้าเมืองปัตตานี ในขณะที่พุทธศตวรรษที่ 22 ปัตตานีเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าที่แข่งขันกับเมืองท่ามะละกา ซึ่งเคยเป็นเมืองท่าการค้าที่เก่าแก่กว่าก็ตาม ลักษณะการค้าขายของญี่ปุ่นได้ผ่านการเจรจาการค้าระหว่างรัฐ ดังจะเห็นได้จากประวัติศาสตร์ของปัตตานี และเอกสารของญี่ปุ่นว่า ใน พ.ศ. 2135 (ค.ศ. 1592) ได้มีขบวนเรือจากญี่ปุ่นนำพระราชสาสน์ของโชกุนญี่ปุ่นและสินค้ามาขายที่เมืองปัตตานี ขณะนั้นปัตตานีปกครองโดยรายาฮิยา ซึ่งเป็นเจ้าเมืองผู้หญิง ตำนานเมืองมลายูที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์ปัตตานีตอนนี้อ้างถึง เอกสารของญี่ปุ่นแสดงถึงความประสงค์ที่ฝ่ายญี่ปุ่นต้องการค้าขายกับเมืองปัตตานี และ พ.ศ. 2142 (ค.ศ. 1599) รายาของปัตตานีก็ได้แต่งคณะทูตไปเจริญสัมพันธ์ไมตรีต่อโชกุนของญี่ปุ่น ต่อมา พ.ศ. 2149 (ค.ศ. 1606) คณะราชทูตจากปัตตานีก็ได้เดินทางไปญี่ปุ่นอีกครั้ง (ฮิรอนฮิม ซุกกรี, 2525, 21) ข้อความของตำนานเมืองดังกล่าวสอดคล้องกับความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่นในประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นอยู่ด้วย

ประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นตอนหนึ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองปัตตานีกับญี่ปุ่นสมัยกรุงศรีอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 22 ของ Gunshi Kiichi เรื่อง Tokugawa Jidai no Ni-Shamu Kokko หรือความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นในสมัยโชกุนโตกูงาวะ กล่าวถึงการติดต่อสัมพันธ์กันทางการค้าได้อ้างถึงบันทึกประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น เช่น Ikoku Nikki (บันทึกเกี่ยวกับประเทศต่างๆ) และเอกสารเรื่อง Tsuko Ichiran (บันทึกเกี่ยวกับการเดินเรือ) มีข้อความกล่าวถึงคณะทูตเมืองปัตตานีเดินทางไปยังญี่ปุ่น พ.ศ. 2142 (ค.ศ. 1599) และฝ่ายโชกุนของญี่ปุ่นขณะนั้นคือ โชกุนโตกูงาวะ อิเอะยาสุ ได้มอบของกำนัลเป็นอาวุธจำนวนหนึ่ง และต่อมา พ.ศ. 2145 (ค.ศ. 1602) เมืองปัตตานีได้ส่งเรือคณะทูตเดินทางไปญี่ปุ่นอีกครั้ง และโชกุนก็มอบอาวุธ

เป็นของกำนัลอีกเช่นเดียวกับที่ผ่านมา (ทวิ ธีระวงศ์เสรี, 2523, 1)

ข้อความเอกสารที่แปลจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย ในฉบับ พ.ศ. 2142 กล่าวถึงในเดือนเจ็ด พ.ศ. 2142 โชกุนโตกุงาวะ อิเอะยาสุ มีความขอบคุณที่ได้ส่งหนังสือเจริญสัมพันธไมตรีพร้อมด้วยของกำนัลต่างๆ ที่มีค่า และยินดีที่ทราบว่าเมืองปัตตานีมีความสงบสุข ประชาชนต่างก็มีความสุขสบาย แม้ว่าญี่ปุ่นและเมืองปัตตานีจะอยู่ห่างไกลกันมากแต่ก็มีความสนิทสนมกัน ดังญาติมิตร และเพื่อเป็นการสนองตอบต่อไมตรีจึงได้มอบเสื้อผ้า 2 ชุดมาให้ด้วย (Gunshi Kiichi, 2523, 2) จะเห็นได้ว่า ในช่วงก่อน พ.ศ. 2142 ปัตตานีคงมีสถานภาพของเมืองท่าที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ จนถึงขนาดเจ้าเมืองปัตตานีได้ส่งเอกสารเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับญี่ปุ่น ซึ่งขณะนั้นญี่ปุ่นก็เป็นประเทศหนึ่งที่อยู่ในฐานะพ่อค้าคนกลางที่รับสินค้าจากจีนและเกาหลีมาขายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อีกนัยหนึ่งของการส่งหนังสือเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างเจ้าเมืองปัตตานีและโชกุนของญี่ปุ่นก็ยังสะท้อนความพยายามของเมืองปัตตานีที่ทำให้อาณาจักรอยุธยาซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญอีกแห่งหนึ่งในเวลาเดียวกันเห็นว่าเมืองปัตตานีสามารถมีอำนาจควบคุมระบบการค้า และมีอำนาจทางการเมืองของตนเองโดยเป็นเอกเทศจากอยุธยา ดังนั้น การศึกษาข้อมูลตำนานและเอกสารของญี่ปุ่นสะท้อนเรื่องราวการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างเมืองปัตตานีกับญี่ปุ่น แม้จะมีข้อความไม่มากนัก เมื่อเทียบกับการบันทึกความสัมพันธ์ญี่ปุ่นกับอยุธยา ซึ่งในเอกสารฝ่ายอยุธยา คือ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 20 ตอนสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 17 แปลมาจากงานของ Sir Earnest Mason Satow เรื่อง Note on the Intercourse Between Japan and Siam in the Seventeenth Century ในวารสาร Transaction of the Asiatic Society of Japan, Vol. XII, 1885 (กรมศิลปากร, 2507)

การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องการค้าระหว่างญี่ปุ่นกับเมืองต่างๆรวมทั้งอยุธยาและปัตตานีของทวิ ธีระวงศ์เสรี กล่าวถึงการติดต่อระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นว่า หนังสือการติดต่อระหว่างญี่ปุ่นกับปัตตานีมีก่อนหนังสือ

ติดต่อระหว่างญี่ปุ่นกับอยุธยาประมาณ 7 ปี กล่าวคือ พบหนังสือติดต่อระหว่างญี่ปุ่นกับอยุธยาใน พ.ศ. 2149 (ค.ศ. 1606) แต่อย่างไรก็ตามการติดต่อค้าขายระหว่างกรุงศรีอยุธยากับญี่ปุ่นได้เริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ. 1931 (ค.ศ. 1388) โดยได้มีเรือไทยเดินทางไปติดต่อค้าขายกับญี่ปุ่นสม่าเสมอตลอดมา (Gunshi Kiichi, 2523, 2-3)

เอกสารของญี่ปุ่น คือ ใบเบิกร่องอนุญาตการค้าทางเรือของญี่ปุ่นที่ออกให้แก่พ่อค้าซึ่งเดินทางมากับเรือเพื่อไปค้าขายกับเมืองต่างๆ ในช่วง พ.ศ. 2135 (ค.ศ. 1592) คือ Go Shu-in Jo (ใบเบิกร่องการค้าทางเรือ) จากโชกุน Toyotomi Hideyoshi ได้อนุญาตให้เรือสินค้าจากญี่ปุ่นเดินทางค้าขายกับเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองปัตตานี ขณะเดียวกันก็ปรากฏเอกสารประเภทใบเบิกร่องการค้าทางเรือของญี่ปุ่นที่ทำการค้ากับอยุธยาหลายครั้ง คือ พ.ศ. 2149 (ค.ศ. 1606) พ.ศ. 2152 (ค.ศ. 1609) พ.ศ. 2153 (ค.ศ. 1610) และ พ.ศ. 2157 (ค.ศ. 1614) เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2507, 72-74) สภาพการค้าของปัตตานีจากข้อมูลเอกสารดังกล่าวจึงเป็นไปในลักษณะเมืองท่าคู่แข่งสำคัญของทั้งเมืองท่าการค้าเก่าที่นครศรีธรรมราชและเมืองท่าศูนย์กลางตอนเหนือขึ้นไป คือ กรุงศรีอยุธยา ในเวลาเดียวกัน

ใน พ.ศ. 2145 (ค.ศ. 1602) ปรากฏเอกสารจากโชกุนญี่ปุ่นมีมายังเจ้าเมืองปัตตานี ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ทางการค้าต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง กล่าวถึงเดือนแปด พ.ศ. 2145 โชกุนญี่ปุ่นได้แสดงความขอบคุณเจ้าเมืองปัตตานีที่มีหนังสือไปถึงพร้อมด้วยของกำนัลมีค่า โชกุนยินดีที่ทราบว่าเมืองปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์ และประชาชนต่างมีความสุขสำราญ ทั้งสองคือปัตตานีและญี่ปุ่นมีความเป็นมิตรไมตรีอย่างแน่นแฟ้น และโชกุนได้มอบอาวุธยุทธภัณฑ์มาเป็นของกำนัลจำนวนหนึ่ง (Gunshi Kiichi, 2523, 2) การค้าของชาวญี่ปุ่นในปัตตานีมีความเจริญรุ่งเรือง และพ่อค้าญี่ปุ่นเองต่างต้องการปักหลักเพื่อค้าขายที่เมืองปัตตานี เพราะนอกจากจะเป็นเส้นทางค้าที่เรือสำเภาของญี่ปุ่นจะสามารถเดินทางต่อไปยังอยุธยาซึ่งเป็นเมืองท่าใหญ่แล้ว ญี่ปุ่นยังสนใจปัตตานีในด้านสินค้าประเภทปืนใหญ่และปืนยาวชนิดต่างๆ ซึ่งเป็นสินค้าประเภทหนึ่งที่ขึ้นชื่อของเมืองปัตตานี นอกจากสินค้าประเภทของป่า และ

สินค้าผลิตผลทางการเกษตรอื่น ๆ

ชาวญี่ปุ่นค้าขายแข่งขันกับชาวตะวันตกโดยเฉพาะชาวโปรตุเกสที่เข้ามาค้าขายระยะต้นพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา เนื่องจากพ่อค้าชาวโปรตุเกสต้องการขยายการค้าไปสู่เขตตะวันออกทั้งอินเดีย มะละกา รวมทั้งเมืองท่าปัตตานี และในระยะ พ.ศ. 2145 พ่อค้าฮอลันดาก็ได้เข้ามาทำการค้าโดยติดต่อกับราชาฮีเยา ซึ่งได้กลายเป็นคู่แข่งทางการค้าที่สำคัญกับญี่ปุ่นอีกกลุ่มหนึ่ง (ฮิบรอฮิม ซุกีรี, 2525, 24)

การกระทบกระทั่งระหว่างกลุ่มพ่อค้าญี่ปุ่นกับพ่อค้าฮอลันดาทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทหลายคราว และมีความรุนแรงใน พ.ศ. 2149 (ค.ศ. 1606) เกิดกรณีเหตุการณ์รุนแรงเมื่อพ่อค้าชาวญี่ปุ่นบุกเข้าไปยังโกดังเก็บสินค้าของพ่อค้าชาวฮอลันดา พร้อมทั้งเผาโรงเก็บสินค้าดังกล่าวซึ่งกรณีนี้เจ้าเมืองปัตตานีเองก็ไม่สามารถควบคุมพ่อค้าต่างชาติดังกล่าวได้ ขณะเดียวกันผลประโยชน์ทางการค้าก็ยังเป็นเหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้พ่อค้าชาวญี่ปุ่นและพ่อค้าฮอลันดายังคงค้าขายในเมืองปัตตานีต่อไปอีกหลายปี (ฮิบรอฮิม ซุกีรี, 2525, 24) ปัญหาดังกล่าวจึงไม่ใช่อุปสรรคใหญ่ของการค้าระหว่างกลุ่มพ่อค้าชาวตะวันออกดั้งเดิมอย่างญี่ปุ่น และพ่อค้าชาวตะวันตกหลายชาติที่แผ่อิทธิพลทางการค้าเข้ามาในบริเวณเมืองท่าสำคัญต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 โดยเฉพาะเหตุการณ์ขัดแย้งซึ่งก็ปรากฏในบันทึกชาวตะวันตก ทั้งชาวฮอลันดาและอังกฤษที่เข้ามาติดต่อกับค้าขายกับปัตตานี (กรมศิลปากร, ม.ป.ป., 15)

นอกจากนี้ การขยายอิทธิพลการค้าของพ่อค้าชาวตะวันตกและชาวญี่ปุ่นที่มีต่ออยุธยา ก็ยังเป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพ่อค้าดังกล่าว ปัตตานียังเป็นเมืองท่าจอดเรือแห่งแรกที่พ่อค้าต่างชาติเข้ามาสู่อ่าวไทย ก่อนเดินทางไปค้าขายต่อยังกรุงศรีอยุธยา (กรมศิลปากร, ม.ป.ป., 16)

อย่างไรก็ดีเจ้าเมืองปัตตานีก็ไม่ได้ขอความช่วยเหลือไปยังกรุงศรีอยุธยา หากแต่มีหลักฐานที่กล่าวถึงการส่งหนังสือจากหัวเมืองปัตตานีไปยังญี่ปุ่น เช่น ใน พ.ศ. 2149 และมีเอกสารตอบกลับจากโชกุนของญี่ปุ่น กล่าวถึงได้มีรายงานว่าบรรดาพ่อค้าชาวญี่ปุ่น

ที่เดินเรือมายังปัตตานีก่อเหตุความวุ่นวาย โชกุนจะดำเนินการลงโทษเมื่อพ่อค้าเหล่านั้นเดินทางกลับญี่ปุ่น (Kiichi, Gunshi, 2523, 3) ปัญหานี้เป็นเรื่องที่สร้างความลำบากให้กับการแก้ไขปัญหาค้าบริเวณเมืองท่าหลายแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่เฉพาะที่ปัตตานีเท่านั้น นอกจากนี้สภาพการค้าทางทะเลที่คลาคล่ำไปด้วยเรือจากชาติต่าง ๆ ที่มุ่งหน้ามาบริเวณเมืองท่า ก็ยังพบปัญหาของโจรสลัดโดยเฉพาะโจรสลัดที่เรียกว่า "วาโก" ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 โจรสลัดเหล่านี้มักออกปล้นบริเวณชายทะเลบริเวณคาบสมุทรมลายู ชายฝั่งทะเลจีน และสำเภของโจรสลัดญี่ปุ่นที่ขยายน่านน้ำแล่นออกไปไกลถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บริเวณฟิลิปปินส์ เขมร และปัตตานี กรณีของปัตตานีใน พ.ศ. 2149 จากเอกสารรวบรวมโดย อิชิชิ โยเนะโอะ และโยชิคาวะ โทชิฮารุ กล่าวถึงสุลต่านปัตตานีได้มีพระราชสาส์นถึงโชกุนโตกูงาวะ อิเอะยาสุ ร้องเรียนเรื่องที่สำคัญที่พ่อค้าญี่ปุ่นซึ่งเดินทางมาพร้อมกับสำเภบรรทุกสินค้าของญี่ปุ่นได้ทำการปล้นสะดมแถบชายฝั่งทะเลของปัตตานี ปัญหาโจรสลัดนี้ทำให้เกิดการสู้รบระหว่างพ่อค้าตะวันตก เช่น กรณีพ่อค้าอังกฤษที่ต่อสู้อองเรือโจรสลัด จนทำให้พ่อค้าอังกฤษเสียชีวิต รัฐบาลญี่ปุ่นเองก็พยายามแก้ไขด้วยการออกใบรับรองเรือเดินสมุทรจากประเทศญี่ปุ่นเพื่อไปยังประเทศต่าง ๆ ซึ่งเรียกเอกสารนี้ว่า "ใบเบิกร่องประทับตราแดง" ใบเบิกร่องประทับตราแดงเฉพาะตราแดงมีความสูง 8.7 ซม. กว้าง 8.2 ซม. มีค่านาอนุญาตโดยมินาโมโตะ อิเอะยาสุ อิโรทาคะ แทนตราประทับของโชกุน โตกูงาวะ อิเอะยาสุ กระดาษที่ใช้คือ กระดาษโอบากาดังชื่ออย่างหนา 2 แผ่น แล้วห่อด้วยกระดาษสุริฮาระชิ ซึ่งเป็นกระดาษเนื้อนุ่ม 2 แผ่น ตราประทับในกระดาษนี้เป็นรูปแบบอย่างเป็นทางการของใบเบิกร่องเท่าที่พบอยู่ในปัจจุบัน เรือสำเภจากญี่ปุ่นทุกลำต้องมีหลักฐานนี้แสดงว่ารัฐบาลญี่ปุ่นได้อนุญาตให้เรือสำเภดังกล่าวเดินทางออกนอกประเทศได้ ใบเบิกร่องจึงเป็นทั้งหลักฐานการเดินทางและเป็นทะเบียนเรือด้วย เรือลำใดไม่มีใบเบิกร่องถือเป็นเรือของโจรสลัดซึ่งมีความผิดตามกฎหมาย (โยโนะโอะ, อิชิชิ และโยชิคาวะ โทริฮารุ, 2530, 37-38)

ระบบการค้าของเมืองปัตตานีและญี่ปุ่นช่วงพุทธศตวรรษ ที่ 22

สาเหตุประการหนึ่งที่เมืองปัตตานีได้รับความสนใจจากพ่อค้าชาวตะวันตกโดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าญี่ปุ่นและจีน คือ ทั้งพ่อค้าญี่ปุ่นและจีนมองว่าปัตตานีอยู่ใกล้กับเมืองท่าค้าขายสำคัญบริเวณเดียวกันจึงอยู่ในเส้นทางการค้าที่บรรดาพ่อค้าต่างชาติสนใจ ในบันทึกทางประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นชื่อ Tsuko Lchiran (บันทึกเกี่ยวกับการเดินเรือ) กล่าวถึงเมืองปัตตานีตั้งอยู่ตอนใต้ของเมืองนครศรีธรรมราช และอยู่ทางทิศเหนือของเมืองมะละกา เป็นแคว้นหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา ที่ตั้งเมืองปัตตานีห่างจากญี่ปุ่นโดยทางทะเลประมาณ 1,200-2,200 กิโลเมตร เจ้าผู้ครองเมืองเป็นผู้หญิงได้บนอบต่อกษัตริย์อยุธยา ส่วนบันทึกประวัติศาสตร์จีนสมัยราชวงศ์หมิง กล่าวไว้ว่าเมืองปัตตานีเดิมขึ้นกับเกาะบอร์เนียวและชวา ต่อมาขึ้นต่ออยุธยา เมืองปัตตานีมีชาวจีนเดินทางไปค้าขายเป็นจำนวนมาก (Kiichi, Gunshi, 2523, 3)

การบันทึกเกี่ยวกับการค้าของเมืองปัตตานีนั้น เจ้าเมืองจะจัดให้มีด่านภาษีการค้าทางเรือดังปรากฏในตำนานเมืองปัตตานีที่ได้กล่าวถึงนายด่านภาษีซึ่งเจ้าเมืองเป็นผู้แต่งตั้งนายด่านภาษีทำหน้าที่เก็บภาษีทั้งภาษีขาเข้าและภาษีขาออกที่บริเวณท่าเรือปากอ่าวเมืองปัตตานี (ฮิบรอฮิม ซุกี, 2525, 30) โดยทั่วไปการค้าขายกับบรรดาพ่อค้า โดยเฉพาะพ่อค้าชาวตะวันตกจะอาศัยชาวจีนเป็นสื่อกลางในการเจรจาติดต่อ ดังจะเห็นได้จากการค้าของปัตตานีกับญี่ปุ่นได้มีการใช้ล่ามชาวจีนและพระราชสาสน์ในการติดต่อระหว่างเจ้าเมืองปัตตานีและผู้ปกครองเมืองต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อกับค้าขายได้บันทึกด้วยอักษรและภาษาจีน ลักษณะการติดต่อกับค้าขายโดยใช้ภาษาจีนเป็นภาษากลางระหว่างประเทศดังกล่าวอาจเกิดขึ้นเนื่องจากขณะนั้นญี่ปุ่นได้ใช้ภาษาจีนเป็นภาษาราชการ และที่เมืองปัตตานีก็มีชาวจีนเข้ามาค้าขายตั้งหลักแหล่ง ชาวจีนเหล่านี้จึงมีบทบาทในการติดต่อกับค้าขายระหว่างเมืองปัตตานีกับญี่ปุ่นด้วย ในบันทึกพระราชสาสน์จากเจ้าเมืองปัตตานีไปญี่ปุ่น 4 ครั้ง ใน พ.ศ. 2142 (ค.ศ. 1599) พ.ศ. 2145 (ค.ศ. 1602) พ.ศ. 2149 (ค.ศ. 1606) และใน พ.ศ. 2153 (ค.ศ.

1610) เอกสารทั้ง 4 ฉบับมีข้อความใช้ภาษาจีนแทบทั้งสิ้น การนำพระราชสาสน์ระหว่างเจ้าเมืองมาส่งให้เจ้าเมืองปัตตานีนั้นส่วนใหญ่มาพร้อมกับเรือสินค้า (Kiichi, Gunshi, 2523, 1-4)

ในบันทึกของชาวอังกฤษที่เข้ามาค้าขายกับปัตตานีกว่าถึงธรรมเนียมประเพณีการค้าระหว่างประเทศนั้น เมื่อทูตต่างประเทศนำเรือมาจอดที่อ่าวหน้าเมือง คณะทูตจะขึ้นฝั่งเพื่อนำพระราชสาสน์จากประเทศต่างๆ มาถวายเจ้าเมืองปัตตานี การต้อนรับคณะทูตมีกองเกียรติยศและนำคณะทูตขึ้นนั่งบนหลังช้างเดินทางเข้าสู่ตัวเมือง พระราชสาสน์ถูกนำถวายบนพานทองคำ เมื่อเจ้าเมืองทรงอนุญาตให้ทำการค้า พ่อค้าก็จะติดต่อผ่านเสนาบดีของเมือง เจ้าเมืองมักจะมอบของกำนัลตอบแทนไปยังเรือสินค้าที่เข้ามาติดต่อกับปัตตานี มีทั้งเรือสินค้าชาวตะวันตกชาติต่างๆ ส่วนชาวญี่ปุ่นมีการเดินเรือจากเมืองท่าตอนใต้โดยเฉพาะเมืองท่าฮิราโตะมายังเมืองปัตตานี ขณะที่พ่อค้าญี่ปุ่นและพ่อค้าชาติอื่นก็ค้าขายกับเมืองท่าต่างๆ บริเวณเดียวกัน อาทิ เมืองท่าสุรัตในอินเดีย เมืองกัว โครมันเดล อยุธยา เป็นต้น (Teeuw, A.and David K.Wyatt,1970, 20-21)

โชกุนโตกุงวะของญี่ปุ่นได้รับเอกสารการติดต่อกับการค้ากับประเทศต่างๆ ผ่านทางเอกสารที่เรียกว่าหนังสือค่าให้การของลูกเรือสำเภากิจ โดยเฉพาะเรือสำเภากิจที่จอดเทียบท่ายังเมืองท่าทางซากิ ในช่วง พ.ศ. 2187-พ.ศ. 2260 (ค.ศ. 1644-ค.ศ. 1717) มีเอกสารกว่า 100 ฉบับ เอกสารดังกล่าวมีค่าให้การลูกเรือที่มาจากปัตตานีและเมืองท่าอื่น ๆ คือ นครศรีธรรมราช สงขลา และกรุงศรีอยุธยาด้วย ตัวอย่างของเอกสารค่าให้การดังกล่าวมีฉบับหนึ่งกล่าวถึงสถานภาพของปัตตานีในสมัยต่อมา ตรงกับข้อมูลบันทึกเดือน 6 พ.ศ. 2233 ซึ่งช่วงนี้ปัตตานีขึ้นต่อสยามแล้ว เช่น ในข้อความที่ว่า "....ปัตตานีซึ่งเดิมเป็นของชวานั้น ได้กลายเป็นประเทศราชของอยุธยา และส่งเครื่องราชบรรณาการให้อยุธยาเป็นเวลาช้านาน ประเทศนี้มีกษัตริย์เป็นสตรีมาแต่โบราณกาล... เมื่อกษัตริย์สตรีสวรรคตพระบรมวงศานุวงศ์ก็จะเลือกสตรีพระองค์หนึ่งแล้วสถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์พระองค์ใหม่ ส่วนขุนนางนั้น

เป็นชายล้วน ประเทศนี้มีดินแดนกว้างใหญ่ แต่มีประชากรไม่มาก บริเวณพระราชวังมีผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ไม่เกิน 20,000 คน มีคนจีนอาศัยอยู่ในนั้นหลายร้อยคน..." (โยเนะโอะ, อิซึอิ และโยชิกาวะ โทชิฮารุ, 2530, 66-73)

เรือสินค้าตะวันตกที่เข้ามาติดต่อกับญี่ปุ่นมีหลายแบบส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นสำเภาจิน สำเภของญี่ปุ่นก็ใช้เดินทางไปค้าขายเมืองท่าต่างๆ เพราะยุคโตกุกาวะ เป็นยุครุ่งเรืองทางการค้าของญี่ปุ่นก่อนจะปิดประเทศใน พ.ศ. 2178 ญี่ปุ่นได้แบ่งสำเภการค้าเป็น 3 ประเภท โดยใช้ดินแดนต้นทางเป็นหลักในการแบ่งคือ 1) สำเภคุชิบุเนะ 2) สำเภนากาโอกุบุเนะ สำเภสองประเภทมาจากมณฑลของจีนคือ มณฑลเจียงซู มณฑลเจ้อเจียง มณฑลฮกเกี้ยน มณฑลกวางตุ้ง และมณฑลกวางไส 3) สำเภโอคุบุเนะ ส่วนใหญ่มาจากเมืองท่าบริเวณเอเชียอาคเนย์ (โยเนะโอะ, อิซึอิ และโยชิกาวะ โทชิฮารุ, 67)

ประเภทสินค้าที่มีการค้าขายแลกเปลี่ยน

สินค้าที่ปัตตานีส่งออกมักเป็นสินค้าที่รับมาจากศูนย์กลางของแหล่งผลิตต่างๆ โดยผ่านพ่อค้าต่างเมือง เพราะปัตตานีเป็นเมืองท่าที่ออกสู่ทะเล สินค้ารุ่นแรกที่พบ เช่น เครื่องถ้วย ประเภทเครื่องเคลือบสังคโลก ซึ่งมาจากแหล่งผลิตคือ สุโขทัย ลิงห์บุรี สุพรรณบุรี รวมทั้งเครื่องถ้วยต่างประเทศที่มีการนำมาโดยสำเภจากจีนและเวียดนาม โดยเฉพาะเครื่องถ้วยจีนนั้นเป็นที่นิยมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-24 ซึ่งผลิตในยุคของราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง ในด้านการค้าเครื่องถ้วยจากจีนที่เป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมดังกล่าวเป็นเพราะเมืองปัตตานีเป็นเมืองท่าซื้อขายสินค้าจากจีนที่สำคัญ นอกจากสินค้าประเภทเครื่องถ้วยแล้วยังรวมถึงสินค้าประเภทอื่นๆ อีก เช่น ผลิตภัณฑ์จากไหม อาทิ ผ้าไหม ตลอดจนไหมดิบ วัตถุดิบประเภทแร่ธาตุ โดยเฉพาะดีบุก ซึ่งในเอกสารของญี่ปุ่นพบว่า นอกจากญี่ปุ่นจะรับซื้อดีบุกจากเมืองปัตตานีเองแล้วยังมีพ่อค้าจากกรุงศรีอยุธยาที่กว้านซื้อแร่ธาตุชนิดนี้ทั้งจากเมืองนครศรีธรรมราช และแหล่งบริเวณคาบสมุทรมาลายูคือ เมืองปัตตานีนั่นเอง (Bougas, Wayne A., 1990, 114-138)

อย่างไรก็ดี สินค้าประเภทเครื่องถ้วยเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงที่สุดของจีนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 24 ดังปรากฏจากหลักฐานแหล่งโบราณคดีเมืองท่าต่างๆ และตามแหล่งเรือจมในอ่าวไทย ลักษณะเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์หมิง (พ.ศ. 1911 - 2187) (ค.ศ. 1368 - 1644) มักจะเป็นเครื่องถ้วยลายครามที่มีทั้งชนิดเนื้อดินเนื้อแกร่ง และส่วนใหญ่ที่พบมักเป็นเนื้อกระเบื้องอาจจัดจำแนกเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มที่ผลิตประมาณพุทธศตวรรษที่ 21-22 มักเป็นจาน ชาม กระปุก ไห และกุนที่ กลุ่มเครื่องถ้วยคร้าก (Kraak wares) มีรูปแบบเป็นจาน ชาม ถ้วย มีขอบปากหยัก นิยมส่งขายในยุโรป และกลุ่มเครื่องถ้วยซังเถา หรือสำโน้ว (Swatow or Shantou wares) ผลิตในเมืองสำโน้ว อันเป็นเมืองท่าสำคัญในมณฑลกวางตุ้งเป็นเครื่องถ้วยคุณภาพปานกลางและต่ำ เนื้อดินหยาบจนถึงเนื้อกระเบื้อง เคลือบด้วยน้ำเคลือบซึ่งหนาไม่สม่ำเสมอ ผลิตภัณฑ์เป็นภาชนะจาน ชาม กระปุก แจกัน และกุนที่ เครื่องถ้วยแบบหลังนี้ นิยมส่งขายในเอเชียอาคเนย์ ญี่ปุ่น เปอร์เซีย และตุรกี

ส่วนเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ชิง (พ.ศ. 2187 - 2457) (ค.ศ. 1644 - 1914) เป็นเครื่องถ้วยมีสีขาวชั้นมีน้ำยาเคลือบเรียบนิยมนวดรูปดอกไม้ ทิวทัศน์ สัตว์ในนิยาย ผลิตเป็นภาชนะจาน ชาม ถ้วยกันล็กมีเชิงเล็กและสูง แจกัน นอกจากนี้เครื่องถ้วยของดัทช์ก็ยังเป็นสินค้าซึ่งเป็นที่นิยมค้าขายบริเวณเมืองท่าการค้าขายที่ปัตตานี เครื่องถ้วยของดัทช์นั้นผลิตเลียนแบบเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ชิง นิยมผลิตทั้งชนิดลายคราม และลายเขียนสีเป็นสีแดง น้ำเงิน และเขียว ลวดลายทิวทัศน์ดอกไม้พบทั่วไปในเอเชียอาคเนย์ และพบมากในภาคใต้ของไทย การค้าของปัตตานีกลางพุทธศตวรรษที่ 22 จึงเป็นศูนย์กลางการค้าเครื่องถ้วยที่สำคัญแหล่งหนึ่ง

นอกจากสินค้าเครื่องถ้วยแล้ว สินค้าประเภทอาวุธของปัตตานีก็มีชื่อเสียงจนเป็นที่รับซื้อในกลุ่มพ่อค้าตะวันตก พ่อค้าญี่ปุ่น และทางกรุงศรีอยุธยา ตำนานเมืองปัตตานีกล่าวถึงปัตตานีเป็นศูนย์กลางการค้าอาวุธทุกชนิด โดยเฉพาะปืนใหญ่ ซึ่งมีช่างชาวจีนเป็นผู้มีบทบาทในการหล่ออาวุธปืนทองเหลือง ญี่ปุ่นได้สั่งซื้อสินค้าประเภทอาวุธปืนจากปัตตานีด้วย (ฮิรอนิม ชูริ, 2525, 30) ส่วนแหล่งทองเหลืองคาดว่ามีในพื้นที่แหลม

มลายูในบริเวณเมืองปัตตานีเอง สมัยรายาปัฐได้มีการหล่อปืนขนาดต่างๆ เพื่อส่งออกขายยังต่างประเทศ และรายาเองก็ได้ออกคำสั่งห้ามซื้อขายทองเหลือง โดยกำหนดบทลงโทษประหารชีวิตผู้ที่จะเมิดคำสั่ง (เรื่องเดิม, 31 - 32) ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 พ.ศ. 2149 เมื่อโชกุนของญี่ปุ่นส่งราชทูตไปเฝ้าสมเด็จพระเอกาทศรถที่กรุงศรีอยุธยาเพื่อขอปืนใหญ่ และต่อมาใน พ.ศ. 2151 และ พ.ศ. 2153 โชกุนของญี่ปุ่นก็ยังได้ส่งราชทูตไปติดต่อบอกปืนใหญ่อีก 2 ครั้ง สมเด็จพระเอกาทศรถทรงพระราชทานให้ทุกครั้งไป และปืนดังกล่าวนั้นทางกรุงศรีอยุธยาได้ซื้อมาจากเมืองปัตตานี (คิลปากร, กรม, ม.ป.ป., 15 -17)

บทบาทของปัตตานียุคปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ยังคงเป็นแหล่งศูนย์กลางการค้าที่มีสินค้าจากอยุธยาเพื่อค้าขายกับชาวตะวันตก นอกจากเรือที่มุ่งหน้าตรงไปยังเมืองท่าค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาเองแล้ว ก็ยังมีเรือที่แวะซื้อสินค้าจากทางอยุธยาแล้วเดินทางผ่านมายังเมืองท่าค้าขายที่ปัตตานีด้วย สินค้าดังกล่าวยังรวมไปถึงไม้ฝาง หนังสัตว์ โดยเฉพาะหนังกวาง หนังปลาฉลาม แร่ธาตุประเภทตะกั่ว และดีบุก ฯลฯ เป็นต้น (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2543, 53) สินค้าหนังสัตว์เป็นที่ต้องการของญี่ปุ่น เช่น หนังปลาฉลาม ใช้ประโยชน์โดยนำมาหุ้มดาบตามเพื่อกันสนิม หนังกวางซึ่งมีหลายชนิด ใช้ทำเครื่องหนังตัดเสื้อหนัง ถุงมือ ซองใส่ปืน และหนังกวางอ่อนยังใช้สำหรับขีดเลนส์ (โยเนะโอะ, อิซึอิ และโยชิภาวะ โทชิซารุ, 2530, 77)

ขณะที่สินค้าอาหารจากญี่ปุ่นที่ส่งขายยังต่างประเทศ รวมทั้งในการค้าขายกับเมืองปัตตานีและกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ รังนก เครื่องเทศ (พริกไทย) หูปลาฉลาม ปลาแห้ง สาหร่าย แมงกะพรุน สินค้านำเข้าจากญี่ปุ่นค่อนข้างเน้นปริมาณน้อยกว่าสินค้าส่งออก ดังจะเห็นจากประเภทของสินค้า ปัตตานีเป็นแหล่งค้าขายทอง ทั้งทองคำ และทองแดง ซึ่งเป็นโลหะที่ญี่ปุ่นส่งออกมากที่สุด อาหารทะเลแห้ง กุ้งแห้ง ปลากระดาศ เหล้า เครื่องเงิน สินค้าดังกล่าวยังเป็นสินค้าประเภทเดียวกันที่ขายแก่อยุธยาด้วย (โยเนะโอะ, อิซึอิ และโยชิภาวะ โทชิซารุ, 80 - 81) จะเห็นได้ว่าสินค้าเกษตรของญี่ปุ่นถูกนำมาเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ ทั้งนี้

ในภาคเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 เศรษฐกิจมีแนวโน้มเป็นระบบการค้าเติบโตเร็ว เริ่มจากการขยายตัวของเส้นทางคมนาคมระหว่างเอโตะและเมืองต่าง ๆ ชาวนาขยายกำลังการผลิตมากขึ้น สินค้าระดับหมู่บ้านขยายตัวกว้างขวาง ญี่ปุ่นมีการพัฒนาสินค้าหัตถกรรมครัวเรือนควบคู่การเกษตร มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เร่งการผลิตทำให้สินค้าญี่ปุ่นพร้อมส่งออกแข่งขันกับชาติอื่น ๆ สินค้าเกษตรเป็นที่นาสนใจของชาวนาที่เริ่มมีฐานะดีขึ้น หรือพวกโกะโนะ (Gono) ลงทุนการผลิตเหล้าสาเก ผ้าไหม ผ้าทอต่าง ๆ จนกล่าวได้ว่า ชนชั้นพ่อค้าชาวนาในญี่ปุ่นมีส่วนสำคัญในการกระตุ้นการค้าส่งออกในช่วงเวลาดังกล่าว (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์, 2539, 200)

การค้าขายระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่นเป็นการค้าทางทะเลที่มีการติดต่อกันระหว่างรัฐโบราณในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งในอดีตการค้าของสองแหล่งนี้จีนเป็นรัฐที่มีความสำคัญในการติดต่อค้าขายทั้งในด้านอิทธิพลของระบบการค้า และบทบาทของพ่อค้าคนกลาง ขณะที่ญี่ปุ่นเป็นรัฐที่มีสภาพภูมิศาสตร์เป็นเพียงหมู่เกาะเล็กๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียง ในสมัยโตกุงวะเป็นยุคสุดท้ายของการปกครองศักดินาในระบบโชกุนของญี่ปุ่น ปราบกฏความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นกับปัตตานีเพราะความมีชื่อเสียงในด้านแหล่งรวมของตลาดสินค้าทั้งตะวันตกและจีนที่นำไปยังเมืองท่าตอนบนอันมีกรุงศรีอยุธยาเป็นเป้าหมายสำคัญ ขณะเดียวกันปัตตานียังมีสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมแก่การจอดพักเรือสินค้าก่อนเดินทางต่อไปยังเมืองท่าต่างๆ แม้แต่เรือสินค้าตะวันตกซึ่งเป็นผู้แข่งขันของพ่อค้าตะวันออกอย่างญี่ปุ่นก็ยังให้ความสำคัญกับเมืองท่าปัตตานี เช่น การเดินทางของพ่อค้าอังกฤษช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งในข้อมูลเอกสารต่างประเทศกล่าวถึงเรืออังกฤษชื่อ The Globe เดินทางมายังอินเดียนตะวันออกเฉียงมีกัปตันเรือชื่อ อันโธนี่ ฮีปปอน และคณะ มุ่งเรือมายังปัตตานีก่อนจะเข้าไปค้าขายยังเมืองท่าอยุธยา การบันทึกของ John Anderson M.D. ในหนังสือ English Intercourses with Siam in the 17 th Century กล่าวถึงเรือลำดังกล่าวมุ่งสู่ประเทศสยามท่าเรือแห่งแรกที่จอดคือ ปัตตานี ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ

มีเจ้าหญิงและเจ้าชายปกครอง บันทึกนี้ยังได้กล่าวถึง สถานภาพของปัตตานีพุทธศตวรรษที่ 22 ในสายตาของ ชาวต่างชาติตะวันตกว่า ปัตตานีขึ้นกับกรุงศรีอยุธยา โดยมีเจ้าเมืองสงขลาซึ่งอยู่ใกล้เคียงกันคอยดูแลควบคุม อยู่ห่างๆ แต่การค้าที่สงขลานั้นยังไม่อาจเทียบเท่าที่ เมืองปัตตานีได้ (Anderson, John, 1890, 43-44)

ลักษณะของการดำเนินการทางการค้าของเมือง ปัตตานีเป็นไปโดยอิสระ และเรือสินค้าที่เข้ามาติดต่อกับ เจ้าเมืองเอง โดยไม่ต้องผ่านกรุงศรีอยุธยา สะท้อนให้เห็นบทบาทของเจ้าเมืองปัตตานีในการรักษาอำนาจทางการค้าและความมีอิสระในการปกครองตนเอง ทำให้ปัตตานีเป็นศูนย์กลางการค้าบนฝั่งทะเลของแหลมมลายูทางทิศเหนือมาตลอดพุทธศตวรรษที่ 22 แม้ในเมืองใกล้เคียงปัตตานีเองก็ยังอาศัยความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ โดยการแต่งงานระหว่างราชวงศ์ปัตตานีกับราชวงศ์เมืองต่างๆ เช่น กรณีใน พ.ศ. 2155 มีการจัดพิธีอภิเษก ระหว่างน้องสาวของเจ้าหญิงเมืองปัตตานีกับสุลต่านปาหัง ในบันทึกของพ่อค้าชาวอังกฤษกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า โดยความเป็นจริงแล้วการจัดงานอภิเษกเกิดขึ้นเพราะเจ้าเมืองปัตตานีจัดทัพ 4,000 คน เรือ 80 ลำ ชูเมืองปาหัง ขณะนั้นเมืองปาหังเกิดความยุ่งยากขึ้น สุลต่านปาหัง จึงยอมจำนน (ศิลาปกร, กรม. ม.ป.ป., 17) ข้อความซึ่งพ่อค้าอังกฤษทำการค้าติดต่อกับเมืองปัตตานีสมาชิ นั้นได้บันทึกไว้ในสมัยราชินีฮิยาครองเมืองปัตตานี และเรื่องการอภิเษกชนิษฐาเจ้าหญิงกับสุลต่านปาหังนั้น ชนิษฐาของเจ้าหญิงคือ เจ้าหญิงอูง ต่อมาภายหลังอภิเษก ได้ติดตามสุลต่านไปอยู่ที่เมืองปาหัง เมื่อราชินีฮิยา ลินพระชนม์ เจ้าหญิงปู้ได้ครองเมืองต่อ และได้รับเจ้าหญิงอูงกลับจากเมืองปาหังพร้อมด้วยธิดาซึ่งเกิดจาก สุลต่าน ขณะที่สุลต่านปาหังได้สิ้นพระชนม์แล้ว ธิดา สุลต่านที่กลับมาอยู่เมืองปัตตานีมีนามว่า เจ้าหญิงกุนิง (เรื่องเดิม, 18)

การค้าขายของปัตตานีจัดว่ามีความรุ่งเรืองจน ทำให้กรุงศรีอยุธยาต้องการขยายอิทธิพลควบคุมเมือง ปัตตานีทั้งด้านการปกครองและลดบทบาททางเศรษฐกิจ ของเมืองท่าปัตตานี เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์สมัย ราชินีปู้ ส่งเค้าของการขยายอำนาจของอาณาจักรอยุธยา

จนในสมัยราชินีอูงปกครองปัตตานี กรุงศรีอยุธยาได้ส่ง กองทัพปราบปรามเมืองปัตตานี ในช่วง พ.ศ. 2175 - 2177 (ค.ศ. 1632-1634) ขณะที่ปัตตานีได้พยายามสร้าง สายสัมพันธ์กับเมืองต่างๆ ของมลายูผ่านทางเครือญาติ เช่นใน พ.ศ. 2175 มีการจัดงานอภิเษกระหว่างเจ้าหญิง กุนิงกับเจ้าชายเมืองยะโฮร์ เป็นต้น สงครามดังกล่าว ตรงกับรัชกาลพระเจ้าปราสาททองของอาณาจักรอยุธยา ซึ่งสาเหตุและผลของการทำสงครามครั้งนี้ทำให้ปัตตานี เริ่มไม่พอใจอาณาจักรอยุธยา และมีท่าทีต่อสยามในแง่ ที่ต้องการตัดขาดความเป็นมิตรไมตรี ขณะที่เอกสาร ของฝ่ายไทยกลับมองว่าปัตตานีตั้งตนเป็นอิสระ ความ ขัดแย้งดังกล่าวจะได้วิเคราะห์จากเอกสารสองฝ่ายใน ประเด็นถัดมาคือ การศึกษาสถานภาพทางการเมือง ของเมืองปัตตานี อันส่งผลกระทบต่อกรขยายบทบาท ของอาณาจักรอยุธยา ที่มีเหนือเมืองปัตตานีในช่วงปลาย พุทธศตวรรษที่ 22

สถานภาพทางการเมืองของปัตตานีและการขยายอำนาจ ของอาณาจักรอยุธยา

การศึกษาสถานภาพทางการเมืองของปัตตานี ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 จำแนกเป็นการศึกษาสภาพ การปกครองเมืองปัตตานีจากข้อมูลท้องถิ่นและเอกสาร ต่างประเทศ สภาพทางการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อ การจัดระบบการค้าและสายสัมพันธ์ที่มีต่ออยุธยา และ ประเด็นสุดท้ายคือหลักฐานฝ่ายไทยที่กล่าวถึงสาเหตุ การทำสงครามยึดครองเมืองปัตตานี

สภาพการปกครองเมืองปัตตานีจากข้อมูลท้องถิ่นและ เอกสารต่างประเทศ

การปกครองของเมืองปัตตานีจากข้อมูลท้องถิ่น เท่าที่ปรากฏเนื้อหาเรื่องราวประวัติศาสตร์ของปัตตานี คือตำนานเมืองปัตตานี กล่าวถึงต้นราชวงศ์ของปัตตานี เป็นชาวมลายูที่เดินทางมาจากสุมาตรา ตำนานกล่าวถึง การตั้งหลักแหล่งของชุมชนบริเวณนี้ว่า ก่อนที่ชาวมลายู จะอพยพตั้งหลักแหล่งบริเวณปัตตานีนั้น มีชาวยุโรป อาศัยอยู่ก่อนแล้ว ในแง่อิทธิพลของอาณาจักรของชาว สยามยุคก่อนหน้า ตำนานอธิบายไว้ว่า ขอบเขตของ อำนาจรัฐสยาม "ดินแดนมลายูทั้งหมด คือถิ่นของชาว

สยามเดิม จากนั้นชาวมลายูจากเกาะสุมาตราเดินทาง ไปตั้งหลักแหล่งอาศัยตามริมฝั่งทะเล และสามารถมี อำนาจในหัวเมืองตอนใต้ เช่น ลิงคอปร์ และมะละกา แต่อำนาจของชาวมลายูยังไม่ครอบคลุมไปถึงตอนเหนือ ชาวสยามยังคงมีอำนาจในดินแดนตอนเหนือ เช่น ปะหัง เคดาห์ และกลันตัน ปัตตานี และหัวเมืองอื่นๆ โดยมี ศูนย์กลางที่เมืองนครศรีธรรมราช หรือเมืองลิกอร์" (ฮิบรอฮิม ซูกรี, 2525, 12)

การปกครองเมืองปัตตานีปฐมวงศ์เริ่มต้นด้วย ราชยาศรีวังษาเป็นผู้สร้างเมืองมีการปกครองโดยสืบรัชทายาท ในสมัยต่อมาสมัยราชยาอินทรา (อินตรา) เริ่มมีการเผยแพร่ ศาสนาอิสลามเข้ามาจากกลุ่มพ่อค้าและชนชั้นปกครอง มีการเปลี่ยนแปลงโดยราชยาได้จัดพิธีอภิเษกเป็นสุลต่าน ตามประเพณีอิสลาม ทรงพระนามสุลต่านมูฮัมหมัดซาร์ ด้านการปกครองพระองค์ทรงมีมุขมนตรีดูแลราชการ ภายในและทำหน้าที่ราชทูตของเมือง ในประวัติศาสตร์ ของเมืองปัตตานีมีนัยที่พยายามอธิบายถึงความเป็นอิสระ จากการครอบครองในฐานะประเทศราชของอาณาจักร ของชาวมลายูโดยเฉพาะการศึกษาหลักฐานของฝ่ายไทย ด้านข้อมูลพงศาวดารของอยุธยา พบว่า พระราช พงศาวดารฉบับต่างๆ ช่วงที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ ระหว่างอยุธยาและปัตตานี ตั้งแต่ในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พ.ศ. 1913 - 1930) (ค.ศ. 1370 - 1387) (กรมศิลปากร, 2507, 79 และกรม ศิลปากร, 2505, 62) ซึ่งเป็นช่วงที่เมืองปัตตานีปกครอง ด้วยเจ้าเมืองที่ยังไม่ได้รับศาสนาอิสลาม ครั้งนั้นเมือง ปัตตานีเป็นเมืองที่ให้ความช่วยเหลือกับอยุธยาในการ สกัดกั้นอำนาจมะละกาในแหลมมลายู ทั้งนี้ เมืองปัตตานี ได้รับประโยชน์จากการให้ความร่วมมือกับอยุธยาในด้าน การกำจัดคู่แข่งทางการค้าอย่างมะละกา จนกระทั่ง กองทัพของโปรตุเกสสามารถยึดครองมะละกาสำเร็จ ทำให้เมืองปัตตานีปราศจากศัตรูทางการค้า และได้ กลายเป็นแหล่งการค้าสำคัญแห่งหนึ่งทางตอนใต้ พ่อค้า ต่างชาติทั้งตะวันตกและตะวันออกสนใจค้าขายกับแหล่ง ค้าขายที่เมืองท่าปัตตานี (Teeuw A. and David K.Wyatt, 1970, 7 - 8) โดยเฉพาะเหตุผลประการ สำคัญเนื่องจากนโยบายผูกขาดการค้าของมะละกาขณะ นั้นยิ่งทำให้เมืองปัตตานีเป็นที่สนใจของกลุ่มพ่อค้าจน

เมืองใกล้เคียงที่ทำการค้าขาย เช่น ปะหัง ยะโฮร์ กลันตัน ต่างมีท่าที่ที่ไม่พอใจ

ขณะเดียวกับที่เมืองปัตตานีเป็นเสมือนเมืองที่ มีอิสระในการปกครองตนเอง ปลอดภัยจากการแทรกแซง จากทั้งกรุงศรีอยุธยา และมะละกา เพราะขณะนั้นทาง กรุงศรีอยุธยาเองก็ประสบกับปัญหาใหญ่ขณะนั้นคือ สงครามจากกองทัพของพม่า พงศาวดารของพม่า บันทึกรว่าเมืองปัตตานีก่อกบฏไม่ขึ้นกับกรุงศรีอยุธยา เช่น เมื่อครั้งเหตุการณ์สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ที่ กล่าวถึงพระยาตานีศรีสุลต่าน (พ.ศ. 2106) (ค.ศ. 1563) ได้ยกทัพเรือห้าหมื่น 200 ลำ จากเมืองปัตตานีไปยัง กรุงศรีอยุธยาทำที่จะช่วยรบกับพม่า แต่กลับเป็นกบฏ ยกทัพเข้าไปในพระราชวัง จนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เสด็จลงเรือหนีไปเกาะพรหมณ์ ครั้งนั้นขุนนางอยุธยา ได้ยกพลขับไล่กองทัพเมืองปัตตานีจนแตกหนีไปในที่สุด (กรมศิลปากร, 2507, 62) กล่าวได้ว่า ในหลักฐานไทย กล่าวถึงเมืองปัตตานีในฐานะเมืองในพระราชอำนาจของ อยุธยาในลักษณะเมืองชายขอบ ขณะที่ปัตตานีถือว่า เมืองปัตตานีเป็นเอกเทศทั้งการจัดการปกครอง อำนาจ การค้า ซึ่งอยุธยาไม่สามารถควบคุมได้

ในด้านหลักฐานต่างประเทศมีความสอดคล้อง กับหลักฐานของไทย เช่น บันทึกของพ่อค้ายุโรป "ปรากฏ ข้อความจาก Mandelslo's Travels ตอนหนึ่งกล่าวถึง ดันคริสตส์ศตวรรษที่ 17 อังกฤษตกลงใจที่จะเปิดการค้า ขยายกับไทยแทนที่เลือกมะริดหรือตะนาวศรี แต่กลับ เลือกเมืองปัตตานีเป็นแหล่งทำการค้าขาย เพราะเมือง ปัตตานีเป็นเมืองท่าริมฝั่งทะเลตะวันออกของแหลมมลายู เป็นเมืองเล็ก และขณะนั้นก็ขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา เมือง นี้มีอาณาเขตทิศเหนือจดเมืองสงขลา ทิศตะวันตกจด เมืองไทรบุรี ทิศใต้จดเมืองกลันตัน และทิศตะวันออก จดอ่าวไทย มีการจัดเครื่องบรรณาการดอกไม้ทองส่งแก่ กรุงศรีอยุธยาปีละครั้ง พร้อมด้วยผ้าไหมและผ้าสักหลาด" ("Mandelslo's Travels" อ้างใน กรมศิลปากร, ม.ป.ป., 14)

อย่างไรก็ตามการปกครองโดยระบบเจ้าเมือง ซึ่งมีรายาเมืองปัตตานีสืบทอดอำนาจกันมาตั้งแต่ต้น ราชวงศ์ของปัตตานี คือราชยาศรีวังษานั้นยังคงมีอยู่ดัง จะพบว่า ดำเนินเมืองและเอกสารต่างชาติก็กล่าวถึง เจ้าเมืองปัตตานีทั้งเจ้าเมืองที่เป็นรายา (ชาย) และรายา

(นางพระยา) ปัตตานี โดยบางครั้งเมื่อเจ้าเมืองไม่มีโอรสก็จะให้เจ้าหญิงผู้สืบเชื้อสายเป็นทายาทขึ้นครองเมือง ในประวัติศาสตร์ของปัตตานีก็มีนางพระยาปกครองหลายองค์ เช่น รายา (นางพระยา) ฮีเยา รายาป็รู รายาอูง เป็นต้น ในยุคที่รายา (นางพระยา) ปัตตานีปกครองเมืองก็เป็นยุคที่มีความรุ่งเรืองทางการค้ากับต่างชาติ โดยเฉพาะในสมัยรายาป็รู เมืองปัตตานีได้พยายามป้องกันตนเองจากภัยภายนอก เช่น สงครามจากต่างชาติ และกองทัพจากกรุงศรีอยุธยาที่ต้องการควบคุมเมืองปัตตานีจนรายาส่งให้มีการหล่อปืนใหญ่โดยอาศัยช่างชาวจีน และเมืองปัตตานีก็เป็นแหล่งค้าอาวุธปืนที่สำคัญแหล่งหนึ่งที่ทางกรุงศรีอยุธยาตลอดจนชาวต่างชาติให้ความสนใจเข้ามาซื้ออาวุธเพื่อใช้ในการสงคราม (ฮิปรอฮิม ชุกรี, 2525, 16-32)

กล่าวได้ว่าในด้านการปกครองของปัตตานีที่มีความเป็นอิสระในด้านการสืบทอดอำนาจของเจ้าเมืองปัตตานีอยู่ในเขตพื้นที่อันได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมมลายูซึ่งทำให้ลักษณะการปกครองของปัตตานีเป็นรูปแบบการปกครองแบบกษัตริย์ของรัฐอิสลามนับแต่เมืองปัตตานีมีการเปลี่ยนแปลงเป็นเมืองที่กษัตริย์และชาวเมืองส่วนใหญ่รับศาสนาอิสลาม การที่ปัตตานีอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจอย่างกรุงศรีอยุธยาทำให้ปัตตานีเป็นเสมือนเมืองบริวารชายขอบของสยามที่ยากต่อการควบคุม ขณะเดียวกันทั้งกรุงศรีอยุธยาและเมืองปัตตานีในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นเมืองสำคัญทางการค้าของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ทำให้กรุงศรีอยุธยาพยายามควบคุมเมืองท่าตอนใต้อย่างปัตตานี เพื่อการขยายอำนาจทั้งทางการเมืองเพื่อควบคุมหัวเมืองมลายูอันจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองดั้งเดิมของเมืองปัตตานี ซึ่งผู้ปกครองจะสืบทอดอำนาจจากสายตระกูลมีอำนาจสิทธิ์ขาดในด้านการปกครองเมืองปัตตานี โดยการแต่งตั้งเจ้าเมืองปราศจากการแทรกแซงของกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นลักษณะการปกครองดังกล่าวจึงเป็นจารีตที่ยึดถือปฏิบัติกันสืบต่อมา

ประวัติศาสตร์ในยุคการเกิดสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและเมืองปัตตานี

ปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างเมืองปัตตานีและประเทศญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะมีการค้าขายระหว่างกันลดน้อยลง เกิดจากสาเหตุของนโยบายการปิดประเทศของประเทศญี่ปุ่น และสภาพปัญหาความขัดแย้งในการควบคุมเมืองปัตตานีของทางกรุงศรีอยุธยา

ในด้านนโยบายการปิดประเทศของประเทศญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นช่วง พ.ศ. 2178 (ค.ศ. 1635) เริ่มมีการประกาศห้ามชาวญี่ปุ่นเดินทางเข้าออกประเทศ และให้ชาวญี่ปุ่นยกเลิกการติดต่อค้าขายกับชาวต่างประเทศใน พ.ศ. 2182 (ค.ศ. 1639) ซึ่งญี่ปุ่นดำเนินนโยบายนี้จนถึง พ.ศ. 2396 (ค.ศ. 1853) ดังปรากฏรายงานเกี่ยวกับเรือสำเภาที่มาจากกรุงศรีอยุธยาและเมืองที่เป็นเมืองบริวารคือ เอกสารการค้าชุดโคเซินโด และชุดกิโก โซเซสึ ว่าในช่วง พ.ศ. 2189 - 2217 (ค.ศ. 1646 - ค.ศ. 1674) กล่าวถึงการค้าระหว่างประเทศญี่ปุ่นและเมืองท่าสำคัญต่าง ๆ รวมทั้งกรุงศรีอยุธยา เมืองปัตตานีในระยะเวลากว่า 28 ปี มีจำนวนเรือจากเมืองต่างๆ ที่ไปยังญี่ปุ่นลดลงคือ เรือของกรุงศรีอยุธยามีเพียง 63 ลำ เรือเมืองปัตตานีมี 18 ลำเท่านั้น ส่วนเรือสำเภาจากเมืองต่างๆ คือ ลงเอร์ สงขลา มะละกา และเขมรก็อยู่ในสภาพการค้าเช่นเดียวกัน (Kiichi, Gunshi, 2523, 20) นอกจากนี้ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่อันเคยเดินทางมาค้าขายยังเมืองท่าการค้าทั้งกรุงศรีอยุธยา และเมืองปัตตานีต่างก็ได้ทยอยกลับประเทศเพราะปัญหาการเมืองภายในของกรุงศรีอยุธยาเองที่มีนโยบายต้องการขับไล่ชาวญี่ปุ่นออกนอกราชอาณาจักรเนื่องจากชาวญี่ปุ่นมีส่วนเกี่ยวข้องกับกบฏในสมัยพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. 2155 (ค.ศ. 1612) (คิลปากร, กรม, 2507, 167-168) และกรุงศรีอยุธยาเองก็ต้องการจัดปัญหาดังกล่าวเรื่อยมา จนปลายสมัยรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาที่พระองค์ทรงต้องการกำจัดอิทธิพลต่างชาติในอาณาจักรของพระองค์

ในด้านสภาพปัญหาความขัดแย้งในการควบคุมเมืองปัตตานีของกรุงศรีอยุธยาปลายพุทธศตวรรษที่ 22 เกิดจากการแข่งขันทางการค้าและความอิสระในด้านการจัดการปกครองภายในเมืองปัตตานีของรายาเมืองปัตตานี

ทำให้ทางกรุงศรีอยุธยาต้องการควบคุมหัวเมืองแห่งนี้ อย่างเข้มงวดยิ่งขึ้นช่วงระยะเวลาดังกล่าวจึงเป็นช่วงที่ ทั้งสองฝ่ายเกิดการเผชิญหน้ากันจนเกิดเป็นสงครามโดย ทางกรุงศรีอยุธยาพยายามดำเนินนโยบายส่งกองทัพ ปรราบปรามเมืองปัตตานีหลายคราว

สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและเมืองปัตตานี ในบันทึกประวัติศาสตร์เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาตรงกับ รัชกาลของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โดยอยุธยา ถือว่าหัวเมืองตอนใต้รวมทั้งปัตตานีเป็นเมืองประเทศ ราชของอยุธยามาก่อนหน้านั้นแล้ว นโยบายการค้าของ ปัตตานีเป็นอิสระและสภาพการปกครองที่เจ้าเมือง (รายา) มีอำนาจในการตัดสินใจต่าง ๆ ได้อย่างเด็ดขาด ทำให้อยุธยาเองต้องการควบคุมเมืองปัตตานี ขณะนั้น รายาอูฐู (ราชินีอูฐู) มีความสัมพันธ์อันดีกับเมืองปาหัง และยะโฮร์ โดยสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเจ้าเมือง ดังกล่าว ขณะนั้นเมืองปัตตานีได้เผชิญหน้ากับกองทัพ จากอยุธยาใน พ.ศ. 2175 (ค.ศ. 1632) สงครามครั้งนี้ อยุธยาอ้างถึงสาเหตุที่รายาอูฐูไม่อ่อนน้อมต่อกรุงศรี อยุธยา และกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาต้องการรักษา พระราชอำนาจพระองค์ในการปกครองเมืองปัตตานี แต่ สงครามครั้งนี้กรุงศรีอยุธยาไม่สามารถเอาชนะเมือง ปัตตานีได้ เพราะกองทัพอยุธยาไม่ได้รับความร่วมมือ จากกองรบของฮอลันดาซึ่งทางอยุธยาเองเคยร้องขอ ความช่วยเหลือในการปรราบปรามเมืองปัตตานีจาก บริษัทการค้าฮอลันดาซึ่งขณะนั้นมีศูนย์กลางที่ปัตตาเวีย ต่อมาอยุธยาโจมตีครั้งที่สองอีกใน พ.ศ. 2177 (ค.ศ. 1634) แต่ก็ไม่สามารถเอาชนะได้อีก ในกรณีการทำ สงครามของเมืองปัตตานีในการตอบโต้กรุงศรีอยุธยา นั้นเมืองปัตตานีอ้างว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองไม่มี ความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ เพราะพระองค์อยู่ ในฐานะผู้แย่งราชสมบัติ (Hall D.G.E., 1955, 301-302; Teeuw A. and David K.Wyatt, 1970, 293 - 297)

อย่างไรก็ดี หลังจากเหตุการณ์สงครามดังกล่าว แล้ว กรุงศรีอยุธยาก็ยังไม่ละเลยความพยายามดังจะ พบว่าการควบคุมเมืองบิรารทางตอนใต้ของอยุธยาทำให้ ต้องอาศัยนโยบายทำสงครามปรราบปรามเมืองที่คิดจะ แข็งเมืองหรือกบฏ กองทัพกรุงศรีอยุธยาในการปรราบ

เมืองปัตตานีได้ให้กองทัพจากนครศรีธรรมราช ขณะ นั้นมีขุนนางผู้ป้อนคือ ยามาตะ นางามาชะ ร่วมทำ สงครามกับทัพอยุธยาโจมตีปัตตานีแต่ไม่สำเร็จ ปัญหา การปรราบเมืองปัตตานีที่ไม่สำเร็จทำให้กรุงศรีอยุธยา พยายามดึงอังกฤษเข้ามาถ่วงดุลอำนาจ โดยในสมัย สมเด็จพระนารายณ์ พระองค์ทรงได้เคยเสนอที่จะให้ อังกฤษเข้ามามีอำนาจควบคุมเมืองปัตตานีเพื่อแลกกับ ความเป็นพันธมิตรระหว่างกรุงศรีอยุธยาและอังกฤษ ขณะเดียวกันพบว่าการค้ายุคนั้นโปรตุเกสได้เริ่มลด บทบาทลงด้วย อีกทั้ง ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศสต่างก็ เป็นชาติตะวันตกที่มีบทบาทในการค้าของภูมิภาคเอเชีย ทำให้อยุธยาต้องพึ่งพาอิทธิพลของต่างชาติดังกล่าว อยู่ด้วย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2543, 68) ในปลาย สมัยอยุธยาอาณาจักรอยุธยาเองประสบปัญหาสงคราม กับพม่า และท่าทีของเมืองปัตตานีเองที่ไม่ยอมสวามิภักดิ์ ต่ออยุธยา จนกระทั่งสมัยธนบุรีฝ่ายสยามได้พยายาม ควบคุมเมืองปัตตานีรวมทั้งหัวเมืองมลายูอื่น ๆ ทาง ตอนใต้ เช่นเดียวกับสมัยอยุธยา โดยได้มีนโยบายให้ เมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางเมืองบิรารของสยาม ดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ แต่อย่างไรก็ดี เมืองปัตตานีก็ยังมี ความเป็นอิสระจากการควบคุมของสยามเพราะอำนาจ ของสยามทางตอนใต้ขณะนั้นมีไม่เพียงพอในการ ปรราบปรามเมืองต่าง ๆ ที่ไม่ยอมอยู่ภายใต้การปกครอง (ศิลปากร, กรม, 2506, 120 - 121)

ต่อมาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 1 ครั้งนั้น พม่าได้ยกทัพมาเพื่อมุ่งหวังเอาชนะให้ฝ่าย สยามเป็นเมืองขึ้น สงครามครั้งนี้พม่าได้ยกทัพมาถึงเมือง นครศรีธรรมราช ในส่วนของหัวเมืองไทยฝ่ายใต้ และ กองทัพไทยซึ่งขณะนั้นกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ได้ยกมาตีหัวเมืองฝ่ายใต้ขณะนั้นซึ่งมีที่ไม่ขึ้นกับสยาม ในปี พ.ศ. 2332 (ค.ศ. 1789) เมื่อตีเมืองปัตตานีได้ แล้วจึงมีการแต่งตั้งเจ้าเมืองปัตตานี คือ ตวนกูระมีดิน (ซึ่งเป็นผู้มีเชื้อสายเจ้าเมืองที่เคยตั้งหลักแหล่งที่ บันนังบาดัง) ให้เป็นเจ้าเมืองปัตตานีแทนสุลต่าน มุหะหมัดซึ่งเสียชีวิตในขณะสงคราม อย่างไรก็ตาม ปัตตานีพยายามตั้งตนเป็นอิสระไม่ขึ้นกับศูนย์กลาง อำนาจที่กรุงเทพฯ มาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จาก บันทึกประวัติศาสตร์ในพงศาวดารปัตตานีในช่วงกบฏใน

พ.ศ. 2331 ทำให้ทัพจากกรุงเทพฯโจมตีเมืองปัตตานีอีกครั้ง และส่วนกลางได้แต่งตั้งผู้ปกครองในตำแหน่งเจ้าเมืองปัตตานีขึ้นใหม่ ขณะนั้นคือปลัดจนะ (ขวัญชัย) จนในสมัยรัชกาลที่ 2 ส่วนกลางใช้นโยบายแบ่งแยกและปกครองโดยแบ่งเมืองปัตตานีเป็น 7 เมือง ให้จัดการปกครองโดยขึ้นกับเมืองสงขลาขณะนั้น (ศิลปากร, กรม, 2506, 4 - 17)

จะเห็นได้ว่าการทำสงครามยึดครองเมืองปัตตานีดังกล่าวเกิดจากปัญหาในด้านการแข่งขันอิทธิพลทางการค้าระหว่างเมืองปัตตานีและกรุงศรีอยุธยา เพราะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ทั้งสองเมืองต่างก็เป็นเมืองทำการค้าที่สำคัญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นแหล่งการค้าที่ได้รับความสนใจจากพ่อค้าชาวตะวันตกและชาวตะวันตก ขณะเดียวกันปัตตานียังเป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติคือแร่ธาตุ เครื่องเทศ ข้าว ดังนั้นการกำจัดคู่แข่งทางการค้าและการควบคุมทรัพยากรสำคัญจึงเป็นเหตุผลด้านเศรษฐกิจของการขยายอำนาจการยึดครองของอยุธยาเรื่อยมาจนสมัยต้นรัตนโกสินทร์

สรุป

สถานการณ์เมืองปัตตานีช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ด้านความสัมพันธ์กับประเทศญี่ปุ่นสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ที่มีมาก่อนหน้าพุทธศตวรรษที่ 22 ดังปรากฏอิทธิพลทั้งด้านสังคม วัฒนธรรมและสภาพเศรษฐกิจ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจที่ระบบการค้าทางทะเลมีความสำคัญ พุทธศตวรรษที่ 22 เมืองปัตตานีมีสถานภาพเป็นเมืองทำการค้าที่มีความสำคัญในเอเชียอาคเนย์เทียบเท่าเมืองท่ามะละกา บันทึกประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นกล่าวถึงความสำคัญของเมืองปัตตานีด้านเศรษฐกิจและการเป็นศูนย์กลางการเชื่อมต่อระหว่างเส้นทางการค้าทั้งทางบกและทางทะเลของเมืองทำการค้าที่สามารถติดต่อค้าขายระหว่างกันได้ สินค้าที่มีการค้าขายแลกเปลี่ยนที่สำคัญมีทั้งสินค้าเกษตร อาทิ สินค้าของป่าต่างๆ เครื่องถ้วยศิลปะแบบจีนและแบบตะวันตก รวมทั้งอาวุธประเภทปืนหล่อด้วยทองเหลือง เป็นต้น ระยะเวลาพุทธศตวรรษที่ 22 การค้าระหว่างเมืองปัตตานีและญี่ปุ่นได้เริ่มเสื่อมความสัมพันธ์ลงเนื่องจากสาเหตุที่ญี่ปุ่น

มีนโยบายปิดประเทศ และการลดบทบาทของเมืองท่าค้าขายของเมืองปัตตานีเองที่เกิดขึ้นพร้อมกับการขยายอิทธิพลของอาณาจักรอยุธยาทางตอนใต้จนถึงเมืองปัตตานี จึงทำให้ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างเมืองปัตตานีและประเทศญี่ปุ่นค่อยๆ เสื่อมบทบาทลงจนเข้าสู่สมัยของการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของเมืองปัตตานีในสมัยต่อมา

เอกสารอ้างอิง

- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์. (2539). **อารยธรรมสมัยใหม่ - ปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คันชิต คิธิ. แปลโดย ทวี ธีระวงศ์เสรี (2523). การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างเมืองปัตตานีกับญี่ปุ่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา. **วารสารประวัติศาสตร์** (มกราคม-เมษายน) หน้า 1 - 7.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2543) **อยุธยา: ประวัติศาสตร์ และการเมือง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทวี ธีระวงศ์เสรี. (2523). **สัมพันธ์ภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- พลาดศิย์ สิทธิธัญกิจ. (2547). **ประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- โยเนะโอะ, อิชิอิ และโยชิโกะวาระ โทชิฮารุ. แปลโดย พลับพลึง คงชนะ และคณะ. (2530). **ความสัมพันธ์ไทย - ญี่ปุ่น**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). **คู่อารยธรรมแหลมทองคาบสมุทรไทย**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. (2547). **รัฐปัตตานีใน "ศรีวิชัย" เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศิลปากร, กรม. (2505). **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา**. พระนคร: โอเดียนสโตร์.
- _____. (2506ก). **พงศาวดารเมืองปัตตานี ในประชุมพงศาวดารเล่มที่ 3 ภาคที่ 3 และภาค 4 ตอนต้น**. กรุงเทพฯ: ครุสภา.
- _____. (2506ข). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1 - 2**. กรุงเทพฯ:

- พิศนาคการพิมพ์.
- _____. (2507ก). **พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ. พระนคร: คลังวิทยา.**
- _____. (2507ข). **ประชุมพงศาวดารภาคที่ 20. พระนคร: ศึกษาภัณฑ์พานิช.**
- _____. (ม.ป.ป.). **ประวัติศาสตร์สี่จังหวัดภาคใต้. ยะลา: ศูนย์พัฒนาการศึกษา ภาคศึกษา 2.**
- สว่าง เลิศฤทธิ. (2531). **เมืองโบราณยะรัง. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.**
- ฮิบรอฮิม ชุกรี. แปลโดย หะสัน หมัดหมาน. (2525). **ตำนานเมืองปัตตานี. ปัตตานี: ศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้.**
- Anderson, John. (1890). **English Intercourse with Siam.** Kegan Paul, Trener, Trubner & Co, Ltd. London.
- Hall, D.G.E. (1955). **A History of South East Asia.** New York: St Mortin's Press.
- Hanayama, Shinsho. (1960). **A History of Japan.** Tokyo: Bukkyo Dendo Kyokai.
- Teeuw, A. and David K. Wyatt. (1970). **Hikayat Patani.** The Hague: Nijhoff.
- Wayne, A. Bougas. (1990). **Pattani in the Beginning of the 17th Century.** Archipel: [n.p.]